

УДК 94 : 323.27 : 321.74 : 343.364 : 355.355] (47+57 : 439)
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.3.359>

Дмитро Колос*

ПОКАЗОВІ СУДИ НАД УГОРСЬКИМ БРАТСТВОМ І КОМУНІСТИЧНИЙ ПЕРЕВОРОТ В УГОРЩИНІ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Анотація: У статті досліджено фальсифіковану судову справу над таємним товариством Угорське братство, та розглянуто, яку роль вона зіграла в організації комуністичного перевороту в Угорщині. Щоб надати комплексне розуміння передумов, ходу процесу та його наслідків, стаття описує політичне становище Угорщини після Другої світової війни та місце комуністів у державі, аналізує процес розроблення несправедливих звинувачень та їхню презентацію на судах, висвітлює втручання советської окупаційної адміністрації в організацію справ, демонструє як працювала пропаганда в медіа та пояснює як суди узгоджувалися з усуненням від влади політичних опонентів угорських комуністів.

Ключові слова: показові суди, державний переворот, Угорщина, комуністи, Угорське братство, Партія дрібних власників

Вступ. Дослідження має на меті вивчити як угорські комуністи використали показовий суд над Угорським братством, щоб усунути з уряду партію Дрібних власників та встановити свій режим в Угорщині. Насамперед увагу було зосереджено на фальсифікації звинувачень і советському втручанні. Наскільки це дозволили джерела, було розглянуто, як комуністи дискредитували опонентів і легітимували свої дії у ЗМІ.

Вивчення угорського досвіду може прислужитися для подальшого порівняння з українськими показовими судами або фальсифікованими справами. Дослідження буде корисним як підстава для розвитку порівняльних досліджень центрально- та східноєвропейського регіону та виконане з розрахунку на їхнє провадження у майбутньому. Перспективним напрямком подальших студій могло б бути порівняння з показовим судом над Спілкою визволення України, який більшовики організували у 1930 р. Оскільки є свідчення про вплив коренізації на подальше формування національної програми для угорської, німецької, чехословацької фракцій Комінтерну (котрі згодом стали урядовими партіями в окупованих країнах), показові суди слушно розглянути у контексті конструювання образу комуністів як «справжніх представників народу» або «партії національних інтересів», проте для початку варто розглянути хід і роль угорських судів.

Огляд літератури та джерел. У книзі «Спроба творення і провал правової держави в Угорщині в 1944–1949 роках» Марія Паласік присвячує розділ судові над Угорською громадою та політичним наслідкам¹. Вона коротко описує розвиток справи – розробку

* Колос Дмитро Миколайович – магістр історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, незалежний дослідник (Київ, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8692-2088>, e-mail: kolos.dmytro31@gmail.com

¹ Palasik M. A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Budapest: Napvilág, 2000. URL: <https://surli.cc/cowqyf>

звинувачень комуністів до партії дрібних власників, наводить пропаганду в медіа, показує втручання советських окупаційних сил, наводить свідчення підсудних, які були цінні для нашого дослідження. Книгу «Шахова гра за демократію. Угорщина між Сходом і Заходом, 1945-1947»² М. Паласік цілеспрямовано присвятила боротьбі комуністів з партією Дрібних власників, в контексті якої і відбувся суд над Угорським братством. Вона досліджує політичний процес на відрізку, коли власники були панівною силою – формування уряду і парламентські вибори – аналізує політичну систему й головні партії Угорщини. Судову справу в подробицях науковиця не розглядає, присвячуючи увагу тому, як її готували за лаштунками, як тиснули на президента, прем'єра та лідера партії дрібних власників.

Дослідження Мартіна Мевіуса «Агенти Москви: Угорська комуністична партія та початки соціалістичного патріотизму, 1941-1953»³, окрім звичного ракурсу державного перевороту, розглядає справу братства в рамках національної політики компартії, яку російські більшовики розробили за зразком советської коренізації.

У дисертації Нори Секер «Історія товариства Угорське братство»⁴ авторка відтворює історію реальної організації з міжвоєнних часів, її роль у політичному житті в різні періоди, а також окреслює ідеологічну програму товариства.

Ласло Боргі у дослідженні «Угорщина в Холодній війні: між Сполученими штатами та Советським Союзом, 1945-1956»⁵ розглядає як Угорщину перетворили на клієнтську державу та встановили сталіністський режим. Праця прислужилася дослідженню інформацією як комуністам завдяки Советському Союзу вдалося збудувати незалежну політичну поліцію, інфільтрувати суди, встановити військовий контроль над територією, підпорядкувати собі економіку, починаючи від самих початків окупації. Помічними стали статті Боргі, в яких захоплення судів та силової системи висвітлено в подробицях – «Сталінський терор в Угорщині, 1945-1956»⁶ і «Роль Угорщини в Советському блоці»⁷.

Виклад основного матеріалу. У 20 ст. більшовизм охопив не лише Україну, а й весь регіон, який прийнято називати Центральною Європою. З огляду на тему статті та окреслену перспективу подальших порівнянь, здається слушним визначити «Центральну Європу» як простір між німецьким та російським імперіалізмом, як спопуляризував його чеський письменник Мілан Кундера, щоб не змішувати це поняття з іншими тлумаченнями (території колишньої імперії Габсбургів, як про це також говорить і Кундера чи Речі Посполитої) або подібними категоріями (як то німецька *Mitteleuropa*). З цієї точки зору Центральна Європа включає і країни Східної – Україну, Білорусь, Литву, Латвію та Естонію. За твердженням Мілана Кундери, які б різні культури або історичні долі ці країни

² *Palasik M.* Chess game for democracy: Hungary between East and West, 1944-1947. Montréal: McGill-Queen's Press, 2011. 248 p.

³ *Mevius M.* Agents of Moscow: The Hungarian Communist Party and the Origins of Socialist Patriotism, 1941-1953, Oxford Historical Monographs, Clarendon Press: Oxford, 2005. 312 p.

⁴ *Szekér N.* A Magyar Testvéri Közösség története. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2009. 194 p.

⁵ *Borhi L.* Hungary in the Cold War. Between the Soviet Union and the United States. New York-Budapest: CEU Press, 2004. 352 p.

⁶ *Borhi L.* Stalinist terror in Hungary, 1945-1956 // Stalinist terror in Eastern Europe: Elite purges and mass repression / Edited by *K. McDermott, M. Stibbe*. Manchester. New York: Manchester University Press, 2010. P. 119-140.

⁷ *Borhi L.* Hungary's Role in the Soviet Bloc, 1945-1956 // Imposing, Maintaining, and Tearing Open the Iron Curtain: The Cold War and East-Central Europe, 1945-1989 / Edited by *Mark Kramer and Vit Smetana*. Lanham: Lexington Books, 2014. EPUB. DOI: <https://doi.org/10.5771/9780739181867>

доти не мали, в 19–20 ст. їх об'єднували спільні загрози – спершу перебування між Німецькою та Російською імперіями, а згодом перемога росіян і окупація більшовиками. Межі цієї Європи не географічні, а культурні та політичні, втративши свою суверенність, її країни перемістилися до Сходу⁸.

Угорщина належала до переможених у Другій світовій війні та була окупована радянськими військами після неї. Окупація вирішила питання втрати суверенітету, згідно з логікою, що народ не контролює вибір майбутнього, якщо його війська не контролюють власної країни. Угорщина не змогла ні утриматися від війни, ні самостійно звільнити себе від дискредитованих колаборантів з нацистами. Вона вийшла з війни занадто пізно, щоб мати будь-який вплив на мирні переговори, і була змушена страждати від наслідків своєї ролі союзника Німеччини. Що стосується мотивів СРСР для окупації Східної Європи, то як вважає Чарльз Болен, її надихнули насамперед стратегічні міркування, і лише в другу чергу йшлося про поширення комунізму⁹. Угорщина відігравала важливу роль коридору для Червоної армії, якби їй довелося рухатися до Австрії або на південь у Югославію¹⁰.

За таємними домовленостями між Сталіним та Черчилем Угорщина належала до радянської сфери впливу, що Сталін розумів як право впровадити в ній комуністичний політичний та соціальний устрій¹¹. Питання полягало лише в тім, в який спосіб і як швидко це відбудеться. Угоду про відсотки замінила Ялтинська угода і спільна декларація великих держав від лютого 1945 р. за якою всі звільнені нації мали отримати змогу самостійно обрати форму правління. Практично це мало означати, що силових комуністичних переворотів не буде. Сталін визнав що країни, де стоять радянські війська, прямуватимуть до комунізму мирним шляхом¹². Прихід до влади комуністів можна було відтермінувати, зосередившись на посиленні неформальної присутності, поширенні пропаганди, агресивній політичній боротьбі та тискові на роботу державних інституцій.

В Угорщині у 1945 р. відбулися вільні вибори, які комуністи програли. Партія дрібних власників могла б сформувати однопартійну більшість та створити уряд самостійно, але через тиск радянських окупаційних представників, створила коаліційний уряд. Його повноваження були обмежені, Москва здійснювала зовнішнє управління і змінювала склад угорського уряду на власний розсуд – прикладом цього було втручання Молотова в коаліційну угоду, в результаті чого Міністерство внутрішніх справ віддали комуністам¹³. Комуністи просували в суспільство ідеї власної легітимності, здобутої в боротьбі проти нацистів та завдяки визволенню Угорщини Червоною армією.

Комуністична партія діяла легально, на її чолі стояли привезені разом з радянськими військами керівники, які десятиліттями перебували в Росії у складі угорського підрозділу Комінтерну і були готові не просто запроваджувати комунізм, а робити це більшовицькими методами, згідно з московськими бажаннями. Разом з ними, до партії належала велика група комуністів, які від початку 1920-х років діяли самостійно, здобули репутацію борців

⁸ Кундера М. Трагедія Центральної Європи // Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/92843>

⁹ Borhi L. Hungary in the Cold War... P. 225.

¹⁰ Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року. Київ: Наш формат. 2020. С. 161.

¹¹ Ibid. С. 124.

¹² Mevius M. Agents of Moscow... P. 170.

¹³ Borhi L. Hungary's Role in the Soviet Bloc...

проти влади Міклоша Горті, вірних прихильників комуністичної ідеї в боротьбі проти правих в Громадянській війні в Іспанії¹⁴

В цих обставинах, не маючи повної влади, угорські комуністи мали брати участь у коаліції, діяти в рамках парламентської системи, вільної преси та крихкого розмежування між колишніми союзниками Британією, США, Францією з одного боку та Советського Союзу з іншого. Це розтягнулося на кілька років співіснування, фактичного двовладдя, де головна урядова партія – Дрібні власники – сповідували ідею національної єдності і класового порозуміння, а комуністи розбудовували силові гілки, спецслужби, проникали в армію зі схвалення та під захистом окупаційної адміністрації і пробували перехопити в демократичних партій роль головної партії національних інтересів.

Ласло Боргі характеризує статус Угорщини, використовуючи поняття «ленінської держави-клієнта», яке ввів американський дослідник Едвард Люттвак¹⁵. Така держава, окрім того, що мала однопартійний комуністичний режим, підпорядковувала свою зовнішню і військову політику, а також економіку, Советському Союзу, на позір маючи свої власні національні еліти.

За угодою про перемир'я від 20 січня 1945 р. советські збройні сили мали безконтрольну свободу дій в Угорщині. Це підтвердили двосторонні військові договори, підписані у 1948 р. Угорщина стала частиною радянського військового простору¹⁶. Вже після встановлення сталіністської диктатури совети використовували Угорщину в геополітичних планах з підготовки до третьої світової війни. У 1951 р., за вказівкою Сталіна, плани важкої індустріалізації збільшили втричі, а чисельність угорської армії підняли до двохсот сорока тисяч – найбільшої постійної армії мирного часу в історії Угорщини. Фінансували ці проекти з місцевого бюджету¹⁷.

Попри згоду діяти в парламентській системі та коаліційному уряді, як свідчать спогади угорського комуніста Режьо Санто, у 1946 р. серед партійців ширилися чутки про можливий державний переворот. Угорські комуністи чекали на вказівки від Сталіна, але Сталін зобов'язався перед союзниками дотримуватися перехідного періоду тривалістю від десяти до п'ятнадцяти років. До того ж, в Румунії мали відбутися вибори, і військовий переворот не був у радянських інтересах з усіх точок зору¹⁸. Проте генеральний секретар угорських комуністів Мат'яш Ракоші та його оточення, які складали так звану «московську групу», хотіли якомога швидше створити сприятливі політичні обставини для захоплення влади. Потрібно було позбутися інших партій, не знищуючи представницьких інституцій. Саме показовий судовий процес дозволив зробити переворот без силових дій¹⁹. І для його організації комуністи мали всі потрібні інструменти – силові та правові. Правоохоронні органи були під контролем, їх можна було використати для фальсифікації звинувачення та витиснення свідчень. До весни 1947 р., за свідченнями начальника таємної поліції Габора Петера, 80 відсотків політичної поліції становили комуністи²⁰. Завдяки контролю над

¹⁴ Джадт Т. Після війни... С. 216–217.

¹⁵ Borhi L. Hungary in the Cold War... P. 218.

¹⁶ Borhi L. Hungary's Role in the Soviet Bloc...

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Mevius M. Agents of Moscow... P. 168–169.

¹⁹ Palasik M. Chess game for democracy... P. 102.

²⁰ Mevius M. Agents of Moscow... P. 172.

Міністерством внутрішніх справ і таємною поліцією, арештами та допитами керувала комуністична партія. Петер зізнався, що велику допомогу надавав генерал НКВС Белкін²¹

Правові засоби для переслідування опонентів партії надав «Закон про захист демократичного ладу і кримінального права республіки», ухвалений парламентом у березні 1946 р. Він, по-перше, стосувався «злочинів проти демократичної республіки», забороняючи вимагати та організовувати насильницьке повалення республіки або вбивство президента, позбавлення його свободи чи конституційних повноважень. Покаранням за ці злочини визначили смертну кару або довічне ув'язнення²². Також йшлося про розпалювання расової і етнічної ненависті, ненависті до окремих осіб або груп через їхні демократичні переконання. По-друге, було заборонено поширювати чутки, які могли загрожувати республіці, вихваляти виконавців воєнних злочинів або злочинів проти народу. За це могли позбавити волі від двох до десяти років. Оскільки ні «розпалювання ненависті», ні «демократичні переконання» не були чітко визначені, законом було легко зловживати²³. Дрібні власники наполягали на такому законі, оскільки сподівалися запобігти арештам комуністичними спецслужбами²⁴.

Показові суди, які російські більшовики організовували в окупованих країнах Центрально-Східної Європи, були пов'язані з цілями зовнішньої, внутрішньої та економічної політики центру. З огляду на пропагандистські цілі суди широко і вороже висвітлювали в медіа. Зразковий сценарій показових судів – використати, зобразивши підозрілими, реальні факти або події, які не є злочинними, щоб почати розслідування, а далі свавільно пов'язувати їх з серйозними злочинами, яких не було. Тиснучи фізично та психологічно, слідчі, прокурори, судді та свідки змушували жертв зізнатися або підписатися під звинуваченнями, відрепетирувати історії злочинів, а потім розповісти про їхнє вчинення на суді²⁵.

Процес проти республіканської змови або процес Угорського братства (за назвою таємного товариства змовників) тривав з січня по липень 1947 р.²⁶ Загалом у семи судах за змову судили 229 осіб²⁷. Оскільки партія власників, проти якої організували переворот, була найбільшою партією в парламенті і найпопулярнішою в суспільстві (представниками були президент та прем'єр Угорщини), її лідерів не могли заарештувати. Саме тому їх називали залаштунковими керівниками братства, дискредитуючи в медіа, перш ніж перейти до арештів.

Через викриття таємної організації і приписування їй екстремістських намірів комуністи не лише провели чистку партії дрібних власників від «правих реакціонерів», а домоглися вигнання і переобрання уряду. Процес призвів до нових виборів у вересні 1947 р., на яких, завдяки поділеності опонентів і махінаціям з правом голосу комуністи досягли більшості²⁸.

Справа братства розрослася з арешту кількох людей, що викликали підозру в комуністичних силовиків своїми контактами з іноземцями. Перші арешти відбулися в

²¹ Ibidem.

²² Palasik M. Chess game for democracy... P. 58.

²³ Mevius M. Agents of Moscow... P. 168.

²⁴ Palasik M. Chess game for democracy... P. 60.

²⁵ Mevius M. Agents of Moscow... P. 102.

²⁶ Palasik M. A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon...

²⁷ Borhi L. Stalinist terror in Hungary... P. 124.

²⁸ Ötvös I. Paralleled Stories Revived: Show Trials and Popular Front Policy in Hungary // Annals of the University of Bucharest. Political science series. 2014. T. XVI, № 2. P. 45.

середині грудня 1946 р., після того як Іштван Сент-Міклоші, колишній військовий генерального штабу, кілька разів зустрічався з британцем шпигуном, в минулому колегою, Ласло Пункьошті²⁹. За ним почали стежити, коли Сент-Міклоші захотів поїхати до Чехословаччини і подав у Міністерство внутрішніх справ заяву на паспорт³⁰. Здалося підозрілим, що він мав широке коло спілкування і проводив багато зустрічей. Слідчі вирішили, що він плете змову. З цього моменту вони почали стежити за людьми, з якими спілкувався Сент-Міклоші. В одну мережу пов'язали дипломатів, військових, урядовців, економістів.

Виявилось, що троє членів підозрілої групи, яку політична поліція назвала «комітетом семи», були значними членами дрібних власників (Домокос Сент-Івані, Калман Салата та Балінт Арані), а інші, як виявилось, в минулому належали до Угорського братства³¹. Виявивши таємне, але неактивне товариство, Ракоші та його оточення вважали, що знайшли привід, необхідний для нападу на керівництво дрібних землевласників. Як пише Марія Паласік, група насправді склалася довільно, не оформлюючи наступництво з братством, яке не діяло з квітня 1944 року. Перетиналися лише окремі люди, які перенесли колишні зв'язки до цього кола спілкування. Її інтелектуальний лідер Сент-Івані дізнався про існування братства лише за кілька днів до свого арешту³².

Двоє членів угруповання брали участь в спілкуванні в колі військових у відставці, на чолі з Лайошем Дальнокі Вересом. Їх також заарештували. В результаті, слідчі виокремили дві групи і призначили їх політичним (Комітет семи) та військовим (Підпільне верховне командування) керівництвом змови. Дату захоплення влади встановили на весну або початок літа 1947 року³³. В комітет сімох зарахували людей, які мали зв'язки з багатьма іншими групами, щоб було зручно пов'язувати їх між собою³⁴.

Комуністи виокремили п'ять угруповань, які приєдналися до Угорського братства. Перше серед них – «Соціалістичний народний рух» Аладара Вайсгауза. Допитані члени свідчили, що Вайсгауз читав антиреспубліканські, антисоветські та антисемітські лекції. Друге – «Рух Демені» – буцімто також виступало проти республіки, націоналізації та працювало проти комуністів в профспілках». Група довкола Імре Фауста, як стверджувало «розслідування» планувала створити «Асоціацію друзів руху Опору». Четверта група об'єднувалася довкола Ласло Сабо, одного з колишніх керівників Національного центру праці. Тамашу Сіманді та «Колові інтелектуалів-селян» приписували ультраправі антисемітські настрої³⁵.

Реальне Угорське братство, прототип організованого угорськими спецслужбами для суду, існувало в міжвоєнний період та під час Другої світової війни. Воно мало на меті захищати країну від німецької експансії і водночас протистояти російським завоюницьким намірам. У 1944 р. багато членів брали участь в антинацистському опорі. Рух включав до восьмиста учасників і до кінця війни був розігнаний³⁶. У старій формі

²⁹ *Palasik M.* A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon...

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Palasik M.* Chess game for democracy... P. 103.

³² *Ibidem.*

³³ *Szekér N.* A Magyar Testvéri Közösség története... P. 149.

³⁴ *Ibid.* P. 179.

³⁵ *Ibid.* P. 179-180.

³⁶ *Palasik M.* Chess game for democracy... P. 102.

братство не відновилося, але з березня 1945 р. окремі учасники зустрічалися й обговорювали, як протистояти російському втручанням³⁷.

До організації в основному належав середній клас. Близько двох третин членів мешкали в Будапешті. Велику групу складали державні службовці, серед яких чиновники Міністерства закордонних справ і такі впливові постаті як майор генштабу Іштван Сент-Міклоші, колишній секретар військових справ у потенційному «Надзвичайному уряді» Міклоша Горті, та Дьєрдь Донат, який у 1943 р. був віце-президентом Угорської партії життя³⁸. В організації брала участь інтелігенція, лікарі, вчителі, інженери, економісти. Окрім міських еліт в братство входили чиновники сільської державної адміністрації, сільська інтелігенція, яка обіймала важливі посади³⁹.

Братство підтримувало контакт з лідерами дрібних власників і висловлювало незадоволення роботою уряду. Його члени закликали лідера партії Белу Ковача та прем'єр-міністра Ференца Надя посилити позиції у міністерстві внутрішніх справ, поліції та армії і звертали увагу, що ліві партії не дотримуються вимог коаліції та нехтують принципами співпраці.

Врешті, виявивши підозру до спілкування в середовищі некомуністичних еліт, комуністи під керівництвом Ракоші, розкрутили з їх зустрічей змову для проведення державного перевороту. Застосовуючи розумну політичну тактику, вони позиціонували організацію цивільних інтелектуалів, які намагалися протистояти радянському впливу як антидержавну змову для повалення демократичної республіки.

Справу вдалося організувати, попри те що комуністи не володіли законодавчою та виконавчою владою, а контролювали лише правоохоронні органи й політичну поліцію. Парадоксально, що вдалося сфальсифікувати справу проти прем'єра та лідера найбільшої партії в парламенті. Допомогли советські окупаційні представники, які перешкоджали владі продемонструвати фальсифікацію та пропаганда, яку неможливо було спростувати і зупинити. Так само неможливо було зупинити розслідування чи бодай забезпечити право підсудних на захист, оскільки до них перекрили доступ. Ситуацію повністю контролювали Матяш Ракоші, заступник голови Союзної контрольної комісії Свірідов, Міністр внутрішніх справ Ласло Райк та політична поліція (Управління Державної Безпеки) на чолі з Ерне Гере. Консультували комуністів Климент Ворошилов та В'ячеслав Молотов, советський посол Пушкін, а також чиновники НКВС, такі як Федір Белкін⁴⁰.

Оскільки головні мішені – Ковач та Надь – були лідерами держави, вони мали парламентський імунітет і прямі обвинувачення на їхню адресу масово адресували в пресі. Комуністи розгорнули широку пропагандистську кампанію, в якій намагалися залучити до створеної справи не лише їх, а в цілому якомога більше дрібних власників. В пропаганді протистояння вибудовували за віссю «фашисти-демократи», де братству та дрібним власникам нав'язали роль гортистів (послідовників консервативного і союзницького до нацистів уряду Міклоша Горті).

В статті щоденної газети компартії «Szabad Nép» (Вільний народ) від 5 січня 1947 р.

³⁷ Palasik M. A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon...

³⁸ Palasik M. Chess game for democracy... P. 102.

³⁹ Palasik M. A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon...

⁴⁰ Mevius M. Agents of Moscow... P. 89.

Йожеф Реваї відкрито заявив, що партія власників прикриває змовників усередині партії⁴¹. У «Szabad Nép» від 12 січня 1947 р. головна стаття називалася: «Депутати-дрібні фермери серед змовників»⁴². Комуністична преса називала відомих політиків-дрібних власників причетними до «змови» або пов'язаними зі «змовниками» особисто. Серед них були Пал Ячко, голова відділу державного управління дрібних власників; Ендре Містет, міністр реконструкції та громадських робіт; Тібор Хем, секретар політичного комітету партії; Калман Салата, лідер партійної фракції в парламенті; Ласло Ватаї, філософ і редактор журналу дрібних власників «Igazság»; Шандор Кіш, директор Угорського селянського союзу та Ласло Дьюлаї, колишній керівник пропагандистського відділу партії⁴³.

Генеральний секретар Дрібних власників Бела Ковач відповідав на наклепи у пресі дрібних власників та відкидав їх. Можливо цим він лише прискорив персональну атаку на себе, яка, рано чи пізно, але була неминучою. У декларації від 30 січня, опублікованій в «Szabad Nép», комуністична партія публічно порушила питання політичної відповідальності Ковача за змову членів братства. Як свідчать протоколи допитів заарештованих депутатів-дрібних власників, комуністична поліція збирала компрометуючу інформацію про нього⁴⁴.

Не маючи змоги використовувати революційні методи для перевороту, комуністи вдалися до популістських засобів – дискредитували еліти в пропаганді, представляли себе справжніми представниками народу, прямо зверталися по його схвалення, оминаючи демократично обрані, а отже легітимні інституції (Ян-Вернер Мюллер саме ці інструменти вважає популістськими)⁴⁵. 21 лютого 1947 р. Ракоші виголосив промову на радіо, в якій стверджував, що змову підготували гортистські групи, які прикриває владна партія дрібних власників. Він оголосив, якщо власники перешкоджатимуть покаранню змовників, комуністи звернуться до народу з вимогою нових виборів⁴⁶.

Група Ракоші не мала інших засобів для усунення Бели Ковача, окрім допомоги Советського Союзу. 25 лютого 1947 р. советські війська звинуватили Ковача в шпигунстві проти Червоної армії і заарештували, а згодом вивезли до Советського Союзу. Про це командування наказало повідомити громадськості через угорський телеграф, що також мало пропагандистську мету⁴⁷. Советські спецслужби допитували Ковача щонайменше дванадцять разів між 1 березня та 22 травня 1947 р. Окрім нього вони допитували дрібних власників Ячко Пала, Ласло Дьюлу та Балінта Араня. В протоколі допиту від 27 березня, Ковач прямо визнає власну відповідальність, відповідальність Ференца Надя та інших лідерів партії за змову. В тексті вказані такі його слова: «лідери дрібних власників, серед яких я, Ференц Надя та Бела Варга, усі винні та відповідальні за те, що інтелектуальні лідери антиреспубліканської змови походили з нашої партії. Ба більше, багато з них тісно контактували з нами»⁴⁸.

⁴¹ Palasik M. A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon...

⁴² Ibidem.

⁴³ Palasik M. Chess game for democracy... P. 102.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Müller J-W. What is Populism? Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2017. 123 p.

⁴⁶ Palasik M. A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon...

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Palasik M. Chess game for democracy... P. 122.

У квітні 1947 р. Ракоші просив Молотова передати Ковача на день або кілька годин, щоб той дав публічні свідчення проти Надя. Ракоші наполягав, що для справи потрібна така драматична подія. Щоб переконати віддати Ковача 27 квітня він поїхав Москви, де передав Сталіну та Молотову листа, в якому переконував, що для засудження прем'єр-міністр Надя Ковач, мав би виступити перед судом»⁴⁹.

Чому Сталін та Молотов закликали діяти обережно і не передавали Ковача? Вести справу змови потрібно було обережно, не посилюючи підозри в фальсифікації, не викликаючи відкритого опору громадськості. Совети остерігалися, що Ковач міг би аргументовано спростувати звинувачення перед очима громадян. Тож авторитетних лідерів можна було прибрати за лаштунками, спираючись на суди проти братства та супровідну дискредитацію в медіа. До того ж, партію потрібно було переконливо зробити захисником національних інтересів, що більшовики просували через національні відділи Комінтерну ще з 1930-х років, спираючись на досвід коренізації на завойованих територіях «внутрішньої імперії»⁵⁰. Ковач міг би зруйнувати ці намагання.

27 лютого розпочалася серія з семи судів. З 260 заарештованих 229 постали перед судом. В дійсності з лідерів Партії дрібних власників певний час значну роль в братстві відігравав лише Балінт Арані, Крім нього причетними до братства були Кальман Салата, Ендре Містет, Янош Горват і Ласло Дьюлаї. Перші два процеси, над Донатом і Містетом, відіграють особливо важливу роль у серії судових процесів, оскільки саме їх використали для створення образу «гортистської змови» та розгрому Партії дрібних власників⁵¹.

Підсудних звинувачували, що братство та власники хотіли організувати силовий переворот, встановити расову ідеологію, яка по суті наслідувала націонал-соціалізм, відновити політичну та соціальну систему режиму Горті, що під час Другої світової вони підтримували німецьку окупацію та загальну перемогу Німеччини, що братство є шовіністичною та імперіалістичною організацією⁵². Згідно з обвинуваченнями суду в справі Дьєрдя Доната підсудні відродили таємну організацію часів Горті – Угорське братство – щоб повалити демократичну республіку і відновити фашистський режим. Організація розробила план збройного захоплення влади, розпочала збирати ресурси⁵³. Доказом підготовки саме збройного перевороту став представлений на процесі Доната військовий наказ номер один, підготовлений Сент-Міклоші. Він стверджує, що прийняв командування над угорськими підпільними збройними силами, в які буцімто входили на тоді чинні збройні сили та поліція, колишні члени збройних сил, поліції та жандармерії, частини військ, які все ще перебувають на Заході⁵⁴.

Звинувачення у гортистських поглядах і планах повалити демократію ґрунтувалося на ідеї правової безперервності держави. За версією комуністів, ідея безперервності надавала б легітимності перевороту⁵⁵. Політична поліція використала чернетку заяви, що Сент-Міклоші відновлює правову наступність, яку повалили іноземні окупаційні сили,

⁴⁹ Ibid. P. 126.

⁵⁰ *Mevius M. Agents of Moscow...* P. 20-22.

⁵¹ *Palasik M. A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon...*

⁵² *Szekér N. A Magyar Testvéri Közösség története...* P. 25-26.

⁵³ *Palasik M. A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon...*

⁵⁴ *Szekér N. A Magyar Testvéri Közösség története...* P. 156.

⁵⁵ *Szekér N. A Magyar Testvéri Közösség története...* P. 36.

німці та росіяни. В заяві проголошувалися чинними закони на 19.03.1944. Він підготував її самостійно, члени братства знали про неї, але засудили і наказали знищити, чого Сент-Міклоші не зробив⁵⁶. Також комуністи посилалися на брошуру Дьєрдя Доната про правовий вакуум в державі, написану в 1946 р.⁵⁷ Завдяки цим матеріалам на суді Доната було наголошено, що змовники юридично визнали себе спадкоємцями Горті.

В останньому слові Донат категорично заперечував, що вони хотіли повалити демократію, говорив про рівність прав, підтримку республіканської форми правління, тлумачення земельної реформи, яке опозиціонери вважали правильним. Донат визнав, що підсудні збиралися разом як друзі, розмовляли про політику та будували політичні плани, що природно за демократії⁵⁸. Він стверджував, що слідчі представили на суді лише припущення і не мають доказів, а розслідування не шукає правду, намагаючись тільки довести вину⁵⁹.

Під час суду над Донатом компартія ухвалила резолюцію про інформування громадськості. Вона наказувала транслювати лише «текст в інтересах демократії»⁶⁰. Крім того, репортажі суду мали транслювати не лише пізно вночі, як доти, щоб «робітникам та селянам» було зручно їх слухати.

Суд над Ендре Містетом і шістдесятьма чотирма його соратниками, що розпочався 12 червня 1947 р., мав дві головні цілі. З одного боку, потрібно було зруйнувати вплив Селянської спілки, яка мала широку регіональну мережу і була інтегрована з партією дрібних власників. З іншого боку, справа остаточно скомпрометувала Ференца Надя, який на час суду вже пішов у відставку⁶¹. Як і у випадку з Белою Ковачем, доказами проти Ференца Надя були зізнання, які вибила угорська політична поліція та советські слідчі. Протоколи допитів затриманих чітко показують, як події, які насправді мали місце, але не суперечили закону, могли бути використані поліцією та радянськими органами для створення видимості злочину⁶².

Після повалення демократичної республіки, підсудні, як це презентувалося на суді Містета, мали встановити расовий порядок. Згідно з цим звинуваченням, боротьбу рас одна проти одної вони визнавали законом, який встановив сам Бог. З огляду на це, суспільство планували організувати, поділивши громадян за расовою ознакою. Члени братства справді вживали «расову термінологію», однак, як зауважує Нора Секер, в Угорщині першої половини ХХ століття поняття «раса» вживалося як синонім до «нації», на що звертали увагу і самі підсудні, відкидаючи ототожнення з націонал-соціалізмом⁶³. Також пропаганда ототожнювала інтереси Угорщини та Советського Союзу. Підсудних звинуватили в державній зраді та зраді угорської нації, бо вони «намагалися запобігти советській зовнішньополітичній орієнтації» і перебували в «тісному контакті зі зрадниками, які втекли на Захід»⁶⁴.

⁵⁶ *Palasik M.* A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon...

⁵⁷ *Szekér N.* A Magyar Testvéri Közösség története... P. 36.

⁵⁸ *Palasik M.* A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon...

⁵⁹ *Ibidem.*

⁶⁰ *Ibidem.*

⁶¹ *Palasik M.* Chess game for democracy... P. 121-122.

⁶² *Ibid.* P. 122.

⁶³ *Szekér N.* A Magyar Testvéri Közösség története... P. 28-30.

⁶⁴ *Mevius M.* Agents of Moscow... P. 179.

У підсумку, Дьєрдя Доната засудили до смертної кари, тринадцять інших підсудних – до позбавлення волі на строк понад п'ять років, сімдесят п'ять – від одного до п'яти років, а сто – на строк менше одного року⁶⁵.

Висновки. Обставини приходу до влади комуністів зумовлені тим, що за домовленостями Йосипа Сталіна із західними демократіями, у країнах Центрально-Східної Європи мали існувати парламентські системи та проходити демократичні вибори. Комуністи не мали організовувати силових переворотів і повинні були співіснувати з іншими партіями у рамках коаліції. Не обмежуючись цим, вони посилювали неформальний вплив та захоплювали силові інституції держави.

Показові суди стали фактором, який пришвидшив захоплення комуністами влади в Угорщині, без скасування парламенту або силового перевороту. Оскільки лідери найбільшої урядової партії – Дрібних власників – мали імунітет, комуністи не судили їх безпосередньо, а використали їхні зв'язки з членами Угорського братства, товариства угорських інтелектуалів, щоб звинуватити в державному перевороті. Організувавши Управління державної безпеки, взявши під контроль міністерство внутрішніх справ та суди, угорські комуністи отримали всі інструменти, щоб звинувачувати опонентів, силою змушувати їх визнати провину та перешкоджати будь-кому сторонньому перешкоджати ходу справи.

Завдяки фальсифікації справи над Угорським братством, використовуючи політичну поліцію та популістську пропаганду, звертаючись по допомогу до Советського Союзу, генсек компартії Мат'яш Ракоші та його оточення позбулися Бели Ковача, лідера партії Дрібних власників, та Ференца Нада, прем'єра Угорщини та одного з найшанованіших членів дрібних власників. Цей безкровний переворот поклав кінець демократії в Угорщині та почав встановлення сталіністського режиму.

Dmytro Kolos

Show trials of the Hungarian Brotherhood and the communist coup in Hungary after World War II

Abstract: The article examines the fabricated show case against the secret society Hungarian Brotherhood and considers the role it played in organising the communist coup in Hungary. Looking at the background to the trial, the article describes the political situation in Hungary after the Second World War and the place of local communists in the state. It considers on how, thanks to the occupation by Soviet troops and the subsequent assistance of Russian communists and the NKVD, Hungarian communists built a 'state within a state' by seizing the Ministry of Internal Affairs and organising a political police force.

The study then analyses the process of developing unjust accusations and presenting them in court. Particular attention is paid to how the existence of the Hungarian Brotherhood, a network for discussing current political issues in the country, was exposed and, thanks to

⁶⁵ Palasik M. Chess game for democracy... P. 123.

propaganda, turned into an organization for a coup d'état and the overthrow of democracy. For the sake of persuasion, the communists used and reinterpreted texts and topics, that were actually discussed by members of the Brotherhood, as truly criminal. Details of the racism charges and the restoration of the legal continuity of the Miklós Horthy regime, which were charged in the first trials against György Donáth and Endre Misteth, are given.

The article shows that it was only with the help of the Soviet occupation administration that the Hungarian communists managed to deal with the largest government party – Independent Smallholders' Party. It demonstrates how propaganda worked in the media and explains how the cases aligned with the seizure of power.

The study offers material for further comparative research, as the Soviets organized show trials both in their national republics and in most of the occupied countries of Central and Eastern Europe, both over democratic political forces and over communists, who demanded more sovereignty for themselves. Regarding Ukrainian history, the article will provide information for comparison with the trial of the Union for the Liberation of Ukraine in 1930.

Keywords: show trials, coup d'état, Hungary, communists, Hungarian Brotherhood, Smallholders' Party